

artikel in de veelgelezen *Preussische Jahrbücher*; Bethmanns meer gedetailleerde richtlijnen van 16 december van datzelfde jaar waren — ik deel hier de mening van Frank Wende en Lammert Buning zaliger — grondig beïnvloed door de Alduiter Theodoor Reismann-Grone.

In de beschrijving van de imperialistische drukkingsgroepen blijft Dolderer jammer genoeg al te zeer biografisch in zijn aanpak en mist hij interpretatie en synthese. Zodoende krijgen we ondanks het vele materiaal weinig zicht op de werking van het ADV of haar geesteskind de *Vaterlandsparteien* de daarmee verweven militaire kringen; een aantal belangrijke studies zoals Roger Chickering, Geoff Eley en Karl-Heinz Janssen ontbreken trouwens in de bibliografie.

Kortom: een voor de geschiedenis van het activisme onmisbaar werk, dat een massa nieuw materiaal bevat maar toch ook niet vrij is van enkele constructiefouten. Warm aanbevolen.

B. de Corte

S. van Oenen, *Meesterschap en moederschap. Teksten van Jan Ligthart en tijdgenoten als onderwerp van vrouwenstudies-pedagogiek* (Dissertatie UvA 1990; Amersfoort/Leuven:Acco, 1990, 206 blz., f32,-, ISBN 90 5256 030 7).

Dit proefschrift draait om Ligthart en zijn visie op de rol van de vrouw bij de opvoeding, zowel in het gezin als op school. Om Ligtharts meningen en de veranderingen die zij ondergingen goed in beeld te brengen begint de schrijfster met een overzicht van ongeveer 70 bladzijden van de rond 1900 heersende meningen over opvoeding, onderwijs en de rol van vrouwen daarbij. Later komt zij telkens daarop terug om aan te geven welke veranderingen of verschuivingen in die meningen zijn gekomen, en welke discussies in Ligtharts tijd actueel waren. Omdat bij de beoordeling over de rol van de vrouw bij het onderwijs altijd de opvattingen over het wezen van de vrouw en haar mogelijkheden een grote rol hebben gespeeld gaat Oenen de verschillende daarover bestaande stereotypen na en stelt hiertegenover Ligtharts visie op de vrouw.

Het grootste deel van dit werk is gewijd aan de ontwikkeling van de denkbeelden van Ligthart in confrontatie met zijn tijdgenoten. De auteur schenkt daarin veel aandacht aan Ligtharts ideeën over de vrouw en haar functioneren in de vele situaties die met opvoeding en onderwijs te maken hebben. Zijn visie op de rol van de vrouw en ook op de taak van de opvoeder is in de loop der jaren gewijzigd. Oenen beschrijft drie fasen: een realistische en nonconformistische fase, die veel kritiek heeft geoogst, dan een fase van aanpassing, waarop een derde fase volgde waarin Ligthart een ideaal moeder- en vrouwbeeld als voorbeeld stelt aan opvoeders en ook in andere opzichten minder realistisch en meer ethisch is geworden.

Bij het beschrijven van deze ontwikkeling geeft Oenen voortdurend aan hoe Ligtharts tijdgenoten op hem reageerden. Haar boek geeft dus niet alleen Ligtharts ontwikkeling weer, maar ook die van de heersende meningen over de hier aan de orde gestelde onderwerpen, zoals: de verhouding tussen gezin en school, rolverdeling tussen de seksen, gedragsregels, confrontatie van het kind met de buitenwereld, seksualiteit, verstand en gevoel, natuur en cultuur en nog vele andere. Onderwerpen, waarover niet alleen opvoeders, maar ook psychologen, artsen en theologen hun gedachten lieten gaan.

Het boek is interessant vanwege de poging de ontwikkeling van deze meningen te schetsen over een periode van ongeveer 25 jaar. Maar het bleek moeilijk te zijn de stof zo te presenteren dat al deze meningen in hun wisselwerking en complexiteit tot leven komen. Wie elke draad van een weefsel tot haar recht wil doen komen verliest soms de greep op het geheel. Dat is een dilemma dat met name speelt bij mentaliteitsgeschiedenis, waar veel haast ongrijpbare zaken

aan de orde komen. Ik heb het gevoel dat het verlangen zo waarheidsgetrouw en zo volledig mogelijk te werk te gaan, de schrijfster ervan weerhouden heeft haar werkstuk nog eens te bekijken vanuit de vraag: is het beeld dat ik geef niet teveel vergruisd? Dat neemt niet weg dat haar studie veel waardevol materiaal aandraagt, dat op een onpartijdige en afstandelijke manier is gepresenteerd. Emancipatoire kreten ontbreken; hoogstens komen die bij het lezen in het hoofd van de lezer op, als die gevoelig is voor dit onderwerp.

E. P. de Booy

M. Derks, M. Budel, *Sportief en katholiek. Geschiedenis van de katholieke sportbeweging in Nederland in de twintigste eeuw* (Nijmegen: KDC, 1990, 215 blz., f.35,-, ISBN 90 70504 340).

In 1921 vond in Düsseldorf een opmerkelijke interland-voetbal wedstrijd plaats: R. K. Nederland speelde tegen R. K. Duitsland. Zevenduizend toeschouwers zagen R. K. Duitsland met 4-1 ingemaakt worden. Dit voorbeeld van katholiek competitievoetbal is illustratief voor een wel zeer ver doorgevoerd soort verzuiling. Het tekent ook een van de dilemma's waarvoor de katholieke kerk in de eerste decennia van deze eeuw zich gesteld zag, toen het clubvoetbal steeds populairder werd onder de gelovigen. Men kon wel van kerkelijke zijde sportclubs op katholieke grondslag oprichten, maar het gevaar van een al intensief contact met 'andersdenkenden' kon alleen vermeden worden, wanneer ook de clubcompetitie zich beperkte tot katholieke clubs, met andere woorden: katholieken mochten niet alleen uitsluitend met elkaar spelen, ze moesten ook tegen elkaar spelen.

Deze ontmoeting tussen geloof en sport — die in feite een confrontatie tussen traditie en moderniteit was — is door twee jonge Nijmeegse historici in kaart gebracht door hun beider doctoraal scripties te bewerken tot een kleine monografie over de katholieke sportbeweging in Nederland. De kerkelijke overheid zag heel wat bezwaren in de sportbeoefening: behalve de reeds geïllustreerde vrees voor neutrale clubs, waar de katholieke jeugd zich zou vermengen met andere gezindtes, of, erger nog, met niet-gelovigen, was er natuurlijk ook de zorg voor de zedelijkheid, die in het bijzonder de meisjes en de vrouwen gold. Nog in 1952 werd een aparte R. K. Dameskorfbalbond opgericht, terwijl deze tak van sport juist gemengd gespeeld dient te worden. Voor de oorlog was gymnastiek zo ongeveer de enige getolereerde sportbeoefening voor katholieke vrouwen, maar ook hier golden strenge voorschriften: geen openbare demonstraties en nooit de benen wijd!

Zeker in het eerste deel van het boek — de periode tot en met de tweede wereldoorlog — wordt veel (misschien iets teveel) aandacht besteed aan de organisatorisch-bestuurlijke beslommeringen van de katholieke sportbeweging. Geheel in de lijn van de ambivalentie der verzuiling ontwikkelde zich het kerkelijke standpunt ten aanzien van de sport. Wilde men de greep op de gelovigen niet verliezen, dan moesten sportverenigingen op katholieke grondslag opgericht worden. Maar al snel botste het functionele met het kerkelijk-hiërarchische organisatieprincipe. De in 1916 opgerichte roomsch-katholieke Federatie van roomsch-katholieke (sic!) voetbalbonden in Nederland (RKF) was een organisatorisch monster dat niet alleen plaatselijke verenigingen, maar ook diocesane bonden overkoepelde. De sterkere clubs voelden zich echter al snel te goed voor de interdiocesane-katholieke competitie en stapten over naar de neutrale Nederlandsche voetbalbond (de latere KNVB), een bisschoppelijk mandement in 1933 ten spijt.

De organisatieperikelen werden pas na de oorlog opgelost, toen de Nederlandse katholieke sportbond (NKS) in 1946 ontstond. De NKS was een nationale organisatie die zich louter met de ideële aspecten van de sportbeoefening bemoeide en het sporttechnische beleid aan de